

Perioada fascistă în Italia

Giovanna Boursier

Problema rasei | De la teorie la practică | Privarea de libertate | Lagărul | După armistițiu

➤ În Italia, victimele dictaturii fasciste îi includ și pe romi. Astăzi, când investigațiile istorice nu sunt încă decât la începutul lor și trebuie să depășească mai mult de o jumătate de secol de neglijență mai mult sau mai puțin deliberată și de „găuri de memorie”, se poate afirma cu tărie că romii au fost prizonieri, prinși și închiși de către guvernul fascist al epocii. Cei privați de libertate au suferit de frig, de foame și de boli, murind de multe ori.

INTRODUCERE

În Italia, cercetările consacrate persecuției și privării de libertate ale romilor rămân foarte slabe pe teren - mai ales la nivel universitar - și sunt puține lucrările consacrate privării de libertate într-o țară care nu vrea să recunoască complicitatea sa cu nașiștii și, deci, nu vrea să-și asume partea sa de responsabilitate în politica de exterminare.

Din aceleași motive, faptele și cifrele referitoare la persecuția fascistă în Italia au numeroase lacune și abia începe - grație tenacității câtorva istorici și cercetători - scoaterea din uitare a relatării acestor nedreptăți. Din nefericire, cifrele referitoare la numărul victimelor nu sunt cunoscute încă și motivele precise ale persecuției nu au fost elucidate. Trebuie, totuși, să admitem că, deși persecuția fascistă a romilor nu a fost considerată,

PROBLEMA RASEI

A doua zi după marșul către Roma al Cămășilor negre, regele Victor Emmanuel III îi cere lui Benito Mussolini să formeze un nou guvern. Această nominalizare marchează viitorul unei dictaturi fasciste caracterizată prin eliminarea - inclusiv fizică - a tuturor grupurilor de opoziție și printr-o politică de

.....
LINIE GOTICĂ(1945)

LINIE GUSTAV (1944)

LAGĂRELE ITALIENE REZERVATE ROMILOR SAU ADĂPOSTIND ROMI

Ilustr.1 (extras din Boursier 1999, pag.24)

în mod definitiv, un element al unei politici rasiste a regimului care urmărea - ca aceea a lui Hitler - să extermine fizic un grup sau altul de populație, romii nu au fost mai puțin victime ale discriminării, izolați și persecutați, în calitatea lor de „zingari” („țigani”). O asemenea atitudine este, în mod sigur, reflectarea unui sentiment profund.

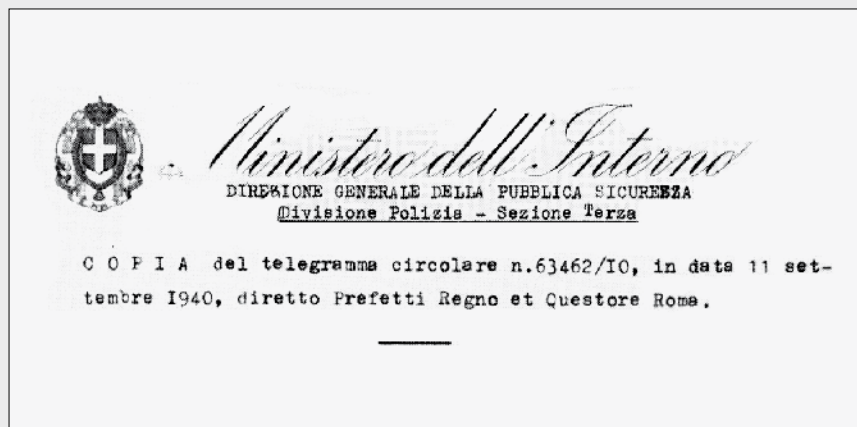
dominație imperialistă, bazată mai ales pe teorii și practici rasiste.

În 1938, fascismul relevă violența și urătenia teoriilor sale rasiste, mai ales - cele vizându-i pe evrei. Manifestul rasial apare în iulie și enumeră „diferențele” între rasele umane, în termeni clari ; el este urmat, în curând, de constituirea Serviciului pentru demografie și rasă și a Tribunalului rasial. Pe urmă, în septembrie, sunt aprobate legile

rasiale contra evreilor : o măsură care reflectă clar caracterul violent antisemit al politicii regimului.

Din punct de vedere juridic, cel puțin, romii nu par a fi fost incluși în politica rasială a regimului : un argument adesea invocat pentru a contesta faptul că cei în discuție nu au făcut niciodată obiectul discriminărilor rasiale în Italia. Dar ei au fost, de la început, vizați, de către o politică care pretindea a instaura

Ilustr.2 (detaliu)

Ordin ministerial de reținere - 11 septembrie 1940:

„(...) pentru că adesea comit grave infracțiuni penale, datorită naturii lor înmăscute și metodelor de organizare și deoarece este posibil ca printre ei să figureze elemente susceptibile de activități antinaționale, este indispensabil ca toți țiganii să fie controlați (...). S-a ordonat ca aceia care au naționalitate italiană (confirmată sau prezumată) și care circulă încă liber, să fie cât mai rapid cu putință arestați și duși - sub o severă supraveghere - într-un loc propice în fiecare provincie (...), cu excepția unor elemente mai periculoase sau suspecte, care vor trebui trimise în insule sau în unele regiuni (...)”

(extras din Boursier 1999, pag.18)

legea și ordinea. Și Italia a cunoscut „o problemă țiganilor,, care – cum vom vedea - s-a cristalizat începând din 1926 și s-a pus, cu tot mai multă acuitate, după declanșarea războiului.

În orice caz, ultimii ani au permis să fie scoasă la iveală o bună parte din documentele epocii, care au servit la construirea unei teorii ce urma să denunțe pretinsa „amenințare țigănească”, inclusiv scrierile redactate de mari arhitecți ai politicii rasiale fasciste, precum Guido Landra, directorul Biroului studiilor rasiale al Ministerului Culturii populare. Landra, ca și alții înaintea lui și după el, conferă un caracter rasist indiscutabil problemei, chiar dacă ar fi să amințim numai unele trăsături fizice și morale atribuite „rasei țigănești”. (Ilustr.5)

DE LA TEORIE LA PRACTICĂ

Cei mai mulți dintre cei care au studiat problema persecuțiilor fasciste ale romilor încă nu au avut acces la arhive și și-au fondat, adesea, cercetările lor pe documente incoerente și pe mărturii ora-

le, adunate de-a lungul timpului. Totuși, aceste documente au meritul de a fi relevant mai multe fapte interesante, cum ar fi detenția romilor în cel mai mare lagăr de concentrare italian (situat la Ferramonti, în Calabria) sau trimiterea unor romi italieni în Austria și Germania. În mărturiile lor, supraviețuitorii amintesc adesea locul lor de detenție: Agnona (în Molise), Tossicia (în Abruzzi), insulele Tremiti și Sardinia. (Ilustr.4)

Proiectele fasciștilor apar cu totul la vedere din 1926, odată cu publicarea unei circulare prin care se ordona expulzarea tuturor „țiganilor străini” din regat, pentru a se

„curăța țara de caravanele țigănești, care – inutil de a mai aminti - constituie un risc pentru siguranța și sănătatea publice, datorită stilului de viață caracteristic al celor în discuție”. Scopul este „de a lovi în chiar inima organismului țigănesc”.

Pe 11 septembrie 1940, se publică un ordin de „reținere”; el se referă și la italieni. Este vorba despre o circulară adresată de Ministerul de Interne tuturor prefecturilor, prin care le ordona acestora să-i adune pe „țigani” și să-i păstreze în

TIPURI DE PRIVARE DE LIBERTATE

Deținuții romi sunt, bineînțeles, supuși regulilor generale de internare, în vigoare în Italia, care acoperă două tipuri de proceduri : internarea în „lagărele de concentrare” și atribuirea unei locuințe, într-o localitate anume desemnată (și a căror părăsire le era interzisă). Cele două tipuri de privare de libertate se realizează aproape în totalitate în regiuni îndepărtate și în sate mici, în condiții de viață dure, iar deținuții sunt supuși unui număr infinit de reguli stricte și adesea crude, în vederea facilitării controlului și supravegherii lor. Ministerul de Interne a ordonat stabilirea lagărelor în clădiri abandonate sau rar folosite, departe de centre importante strategice și situate, pe cât posibil, în zone retrase. Cele mai multe se găsesc situate, așadar, în regiunile Italiei Centrale, mai ales în valea centrală a Apeninilor și în Abruzzi.

Ilustr. 3

limitele țării, „sub strictă supraveghere, în locul cel mai propriu scopului, în fiecare provincie.” Prefecții au făcut atunci dovada celui mai mare zel, în vederea închiderii „țiganilor”. (Ilustr.2)

PRIVAREA DE LIBERTATE

Identitatea persoanelor arestate reiese și din documentele păstrate în arhive, mai ales din dosarele personale, din care duzini întregi au fost acoperite de praf mult timp, fără a suscita un minim interes. Aceste dosare constituie, totuși, mărturii importante, care ne permit să reconstituim istoria unor romi, între 1928 și 1943. Ele descriu experiența unor bărbați, femei și copii, a unor negustori ambulanti, a unor geambași sau prelucrători de metale, care se deplasau pentru a vinde coșuri împletite sau îmbrăcăminte brodată și care încercau să trăiască, în ciuda multor obstacole puse de legi și regulamente, care vor sfârși prin a-i arunca în tragedia celui de al doilea război mondial.

Cu excepția celor care pretind că sunt italieni, în momentul arestării

ÎN LAGĂRELE ITALIENE : AMINTIRI EVOCATE DE ROMI

Rosa Raidic: „Fiica mea Lalla s-a născut în Sardinia, pe 7 ianuarie 1945, pentru că noi eram într-un lagăr de concentrare pe atunci.”

Mitzi Herzemberg: „În timpul războiului, eram într-un lagăr de concentrare la Perdasdefogu, în Sardinia. Toată lumea era cumplit de înfometată. Într-o zi, nu știu cum, a apărut o găină în lagăr. M-am aruncat pe ea ca o vulpe, am

omorât-o și am mâncat-o crudă, atât eram de înfometată. M-au lovit și m-au închis pentru furt, timp de șase luni.”

Zlato Levak: „În Italia eram într-un lagăr de concentrare, neavând aproape nimic de mâncare. Eram aproape de Campobasso, cu familia mea. Eram numeroși (...) într-o mănăstire, toți închiși cu pază de jur împrejur, ca într-o închisoare (...) am stat acolo aproape

doi ani. Fiul meu cel mare a murit în lagăr. El picta foarte bine și era un copil bun.”

Antonio Hudorovici: „Într-o zi, pe când eram la Tossicia, a sosit un ofițer german. Ne-a luat măsurile, chiar și dimensiunile capului. Ne-a spus că era pentru haine noi și o pălărie.”

Ilustr. 4

Ilustr. 5 Familie de țigani”: fotografii care ilustrează un articol de Guido Landra, cu scopul de „a dovedi inferioritatea țiganilor..” (după Boursier 1999, pag.16)

lor, toți au fost expulzați, arestați din nou și expulzați din nou, în perioada dintre 1928 și 1940. După 1940, arestarea era urmată, în virtutea unui ordin al Ministerului de Interne datat septembrie 1940, de o „internare” (Ilustr.3)

Aceste măsuri, luate de regimul fascist contra romilor, pot fi împărțite în cel puțin două categorii, după data lor. La început, adică înainte de septembrie 1940, oamenii arestați erau expulzați din regat și abandonați la frontieră, în așa fel încât, cel mai adesea, ei se întorceau, aproape imediat și erau determinați să facă drumul acesta de mai multe ori. Între 1940 și 1943 (prea puține documente vizând perioada ulterioară lui 1943 au fost studiate, până acum), politica de expulzare cedează locul unei politici de privare de libertate.

Detaliile asupra realității și locurilor de detenție a romilor apar treptat.

În faza actuală, se pare că în unele dintre aceste locuri, cum ar fi Insulele Tremiti, Sardinia și altele, romii nu erau decât una dintre diversele „categorii” de persoane deținute, în timp ce în altele -

mai ales la Boiano, Agnona și Tossicia - ei formau o majoritate absolută.

Se cunoaște cel puțin un caz de transfer de romi în Germania. Este vorba despre familia Levakovici (tatăl, mama și opt copii) transportată în Reich-ul german, la începutul anului 1944, după șase ani de „internare liberă” (rezidență obligatorie), în orașul Ravenna. Documentele pe care le avem nu ne permit, totuși, să știm ce s-a întâmplat cu acești nefericiți.

LAGĂRUL

La Boiano, în Molise, deținuții erau adăpostiți în cinci hangare ale unei vechi uzine de țigări, în condiții atât de inumane încât chiar fasciștii încercau și reușeau, în cele din urmă, să obțină transferul în alte locații. Această măsură, totuși, nu se extinde și la romi și sinti, care nu vor fi transferați decât odată cu închiderea lagărului, în august 1941. În această fază, nu rămân mai mult de 65 de romi (cei mai mulți sinti), dintre care 21 au mai puțin de 15 ani (Ilustr.1)

De la Boiano, cei despre care

vorbim sunt transferați la Agnona, în Molise, unde lagărul este instalat într-o veche mănăstire benedictină, deasupra satului, la o altitudine de 850 m. Registrele de lagăr arată că, începând de la sfârșitul lui 1941, acest lagăr nu adăpostește decât romi-sinti. În iulie 1942, erau 250 și, în ianuarie 1943, autoritățile merg până acolo încât vor să deschidă o școală pentru copiii romi sau, mai exact, „pentru educarea intelectuală și religioasă a copiilor minori ai țiganilor, deținuți acolo.” Un document datat 23 aprilie 1943 consemnează prezența a 146 internați „țigani” și insistă asupra faptului că totul merge bine, inclusiv cursurile destinate a-i „debarasa de obiceiurile lor amorale și propice vagabondajului”. Din păcate, nu va fi posibil să obținem mai multe detalii despre variația numărului de deținuți și motivele încarcerării lor, atâta timp cât registrele lagărului nu au fost recuperate și studiate. Dar există mărturii individuale, precum cea a lui Tommaso Bogdan: un rom -el trăiește astăzi la Roma - care își amintește de cei doi frați ai săi care mureau de foame la Agnona și de părinții săi care nu au supraviețuit evadării din lagăr.

Ilustr. 6

În virtutea clauzelor armistițiului din 8 septembrie 1943, semnat între Italia și Aliații săi, numeroase lagăre din Italia de Sud s-au închis. Romii au fugit atunci și s-au risipit în munți, amestecându-se uneori cu partizanii. Această fotografie, aparținând romului Amilcar Debar, reprezintă grupul său de partizani – a 48-a brigadă a lui Garibaldi - în 1944.

(după Boursier 1999, pag.29)

Lagărul de la Tossicia devine operațional în octombrie 1940 și se va închide după armistițiu. Printre deținuți erau romi și sinti. Avem cel puțin două liste care dovedesc că minimum 108 dintre ei erau acolo, în iulie 1942. Tossicia, în Abruzzi, era unul dintre cele mai cumplite lagăre din Italia Centrală. Cei internați acolo trăiau într-o mare promiscuitate și romii locuiau în baraca Mirti, unde condițiile erau de netolerat: clădirea nu avea ferestre, nu era deloc apă, iar closetele se revărsau permanent.

DUPĂ ARMISTIȚIU

După debarcarea aliaților în Sicilia și eșecul fascismului, Italia semnează armistițiu pe 8 septembrie 1943 și

țara cade în haos. Familia regală și guvernul fug în dezonoare spre sud, germanii ocupă o parte din țară, iar Mussolini formează un nou guvern fascist, în Italia de Nord: Republica socială de la Salo. Țara este fragmentată și invadată de trupe străine, în timp ce forțele antifasciste organizează Rezistența (Ilustr.6).

Se știe foarte puțin despre soarta rezervată romilor și sintilor în timpul ocupației germane și republicii Salo și încă și mai puțin despre ce s-a întâmplat cu cei înregistrați ca deținuți, în momentul armistițiului. Se știe că unii deținuți au reușit să fugă din lagăre și i-au întâlnit pe partizanii din Rezistență. Dar, în alte cazuri, deținuții au rămas în lagărele dintre care multe trec sub control na-

zist. Din această cauză, se pune problema: în ce măsură Italia poate fi considerată ca responsabilă de transportul și eliminarea consecutivă a romilor și sintilor, în lagărele morții ale lui Hitler. Trebuie menționată cel puțin mărturia unei femei care a supraviețuit internării sale în lagărul de la Bolzano (punctul de tranzit pentru deportările către Reich) și care își amintește „de copii italieni țigani”, care trăiau cu mamele lor, într-o cabană rezervată exclusiv femeilor. Și mărturia lui Vittorio Mayer, un sinti care își aduce aminte de sora lui Edviga, moartă la 20 de ani, în lagărul de la Bolzano: „Războiul ăsta murdar! În mintea mea, o revăd pe sora mea blocată acolo, în spatele sârmelor ghimpată“.

Bibliografie

Boursier, Giovanna (1999) *Gypsies in Italy during the Fascist dictatorship and the Second World War. In: Kenrick, Donald (ed.) In the shadow of the Swastika. The Gypsies during the Second World War 2.* Hatfield: University of Hertfordshire Press, pp. 13-36 | **Boursier, G. / Converso, M. / Iacomini, F. (1996)** *Zigeuner. Lo sterminio dimenticato.* Roma: Sinnos | **Fings, K. / Heuss, H. / Sparing, F. (1997)** *From „Race Science“ to the Camps. The Gypsies during the Second World War 1.* Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Levakovich, Giuseppe / Ausenda, Giorgio (1975)** *Tzigari. Vita di un nomade.* Milano: Bompiani | **Piasere, Leonardo (ed.) (1996-1999)** *Italia Romani. Vols. 1 and 2.* Roma: CISU | **Viaggio, Giorgio (1997)** *Storia degli zingari in Italia.* Roma: Anicia